

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ: «ΟΤΙ Ο ΘΕΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΙΤΙΟΣ ΤΩΝ ΚΑΚΩΝ»

Διαχρονικά επίκαιρο σε όλες τις εποχές είναι το θεολογικό και φιλοσοφικό ζήτημα περί της γενεσιουργού αιτίας υπάρξεως του κακού στην κτιστή δημιουργία και πολλάκις έρχεται στην επιφάνεια προκαλώντας ατέρμονες συζητήσεις μεταξύ των ανθρώπων όταν συντελούνται τραγικά γεγονότα σε τοπικό ή παγκόσμιο επίπεδο. Αποτελεί δε μέγα πειρασμικό λογισμό για τους ανθρώπους κάθε εποχής όταν αυτοί - όλοι μας - ευρισκόμεθα αντιμέτωποι με πάσης φύσεως δεινές καταστάσεις σε προσωπικό, οικογενειακό, επαγγελματικό και εν γένει διαπροσωπικό επίπεδο. Τότε ο χοϊκός άνθρωπος ρίπτει τον λίθο του αναθέματος στον Θεό, τον οποίο καθιστά υπόδικο στο εδώλιο του κατηγορουμένου εκστομίζοντας την αθυρόστομη, άτοπη και βλάσφημη φράση ότι: «αίτιος του κακού είναι ο Θεός».

Ο Μέγας της Εκκλησίας θεόφρων και θεόληπτος Πατήρ Άγιος Βασίλειος ως ψυχοανατόμος των ανθρώπων εκφώνησε, πιθανότατα μετά το έτος 368 μ.Χ., την περισπούδαστη θεολογική ομιλία του περί του «ότι ουκ έστιν αίτιος των κακών ο Θεός», στην οποία αντιμετωπίζει το «πολυθρύλητον», όπως και ο ίδιος λέγει, πρόβλημα του κακού, αντικρούοντας τις περί κακού αντιλήψεις των αθέων και των αιρετικών δυαρχικών γνωστικών της εποχής του.

Όταν ο της Εκκλησίας θεοκίνητος Πατήρ Άγιος Βασίλειος προσεγγίζει οντολογικά την έννοια του κακού, δίδει και τον ορισμό αυτού, ότι δηλαδή το κακό δεν είναι ενυπόστατο, δεν είναι αυθύπακρτο ον και αυθυπόστατη οντολογική κατάσταση, αλλά «στέρησις γαρ αγαθού εστί το κακόν». Δεν έχει ούτε υπόσταση, ούτε ουσία, είναι «μη ον» και υφίσταται ή εκδηλώνεται ως συνέπεια της στέρησεως του αγαθού.

Ο Πανάγαθος Θεός ως αυτοάγαθος και πηγή πάσης αγαθότητας και παντός αγαθού δεν δημιούργησε ενυπόστατο το κακό, αναιρώντας το άκτιστο είναι της παναγαθότητός του. Ο Άγιος Βασίλειος γράφει χαρακτηριστικά ότι: «η κακία δεν είναι κάτι που υπάρχει, όπως ακριβώς κάποιο ζώο, ούτε μπορούμε να θεωρήσουμε υπαρκτή την ουσία αυτής. Διότι το κακό είναι στέρηση του αγαθού. Ο οφθαλμός κατεσκευάσθη, αλλά η τύφλωση επέρχεται με την απώλεια των ματιών. Όστε, εάν ο οφθαλμός δεν ήταν από φθαρτή φύση, η τύφλωση δεν θα είχε θέση. Έτσι και το κακό δεν έχει ίδια ύπαρξη, αλλά έρχεται κατόπιν στις αναπηρίες της ψυχής. Ούτε βεβαίως είναι αγέννητο, όπως διδάσκουν οι ασεβείς, οι οποίοι κάνουν ομότιμη την πονηρία με την αγαθή φύση, εάν και η μία και η άλλη είναι άναρχες, τότε είναι ανώτερες και από την γένεση.

Αλλ' ούτε γεννητό το κακό. Διότι εάν όλα προέρχονται από τον Θεό, τότε πώς είναι δυνατόν το κακό να προέρχεται από το αγαθό; Διότι ούτε το αισχρό προέρχεται από το καλό, ούτε η κακία από την αρετή. Ανάγνωσε την διήγηση της δημιουργίας του κόσμου και θα εύρεις εκεί ότι «τα πάντα καλά και μάλιστα λίαν καλά». Το κακό λοιπόν δεν εκτίσθη συγχρόνως με τα καλά. Αλλ' ούτε η νοερά κτίση, όταν εγένετο από τον Δημιουργό ήλθε στην ύπαρξη ανάμικτη με την κακία. Διότι εάν τα υλικά σώματα είχαν σύμφυτο το κακό εντός τους, πώς τότε τα νοητά που διαφέρουν τόσο πολύ σε καθαρότητα και αγιασμό, θα είχαν κοινή με το κακό την ύπαρξη;

Αλλ' όμως το κακό υπάρχει και η ενέργεια φανερώνει ότι είναι πολύ διάχυτο σε ολόκληρο τον κόσμο».

Το κακό λοιπόν δεν έχει γενεσιουργό αίτιο τον Πανάγαθο Θεό, αλλά κατά τον ουρανοφάντορα Άγιο Βασίλειο το κακό είναι η αμαρτία (=αστοχία), η οποία αλλοτρίωσε τον άνθρωπο από τον Θεό, και η αρχή και ρίζα της αμαρτίας τόσο στον κτιστό άνθρωπο όσο και στον εκπεσόντα άγγελο, τον διάβολο, είναι η ελευθέρα βούλησή τους, το λεγόμενο αυτεξούσιο αυτών, με το οποίο επροικίσθησαν από τον δημιουργό Θεό. Γράφει δε ο Ιερός Πατήρ σχετικά: *«Το κυρίως κακό λοιπόν είναι η αμαρτία και εξαρτάται από την βούλησή μας. Αυτή αξίζει μάλιστα να ονομάζεται κακό. Από μας εξαρτάται ή να απέχουμε από την κακία ή να είμεθα μοχθηροί».*

Σε απόδειξη της ως άνω βασικής θεολογικής αρχής ο Μέγας Βασίλειος διδάσκει ότι *«ο Θεός λοιπόν έπλασε σώμα, όχι αρρώστια. Ο Θεός εποίησε την ψυχή, όχι όμως την αμαρτία. Η ψυχή εταλαιπωρήθη, αφού εξέφυγε από την φυσική της κατάσταση. Ποιό όμως υπήρξε γι' αυτήν το προηγούμενο αγαθό; Η θέση της δίπλα στο Θεό και η ένωσή της διά της αγάπης, από την οποία όμως αφού εξέπεσε, εταλαιπωρήθη από ποικίλες και πολύμορφες ασθένειες. Γιατί όμως γενικά η ψυχή είναι δεκτική του κακού; Εξ αιτίας της αυτεξουσίου ορμής, η οποία μάλιστα αρμόζει σε λογική φύση. Διότι αφού απεδεσμεύθη από κάθε αναγκαιότητα και έλαβε από τον κτίστη ελευθέρα ζωή, λόγω του ότι έχει δημιουργηθεί σύμφωνα με την εικόνα του Θεού, αντιλαμβάνεται μεν το αγαθό και γνωρίζει πολύ καλά την απόλαυσή του, διαθέτει δε εξουσία και δύναμη να διατηρεί την κατά φύση ζωή της, εφ' όσον παραμένει στην θεωρία του καλού και στην απόλαυση των νοητών. Έχει όμως εξουσία και να αρνηθεί κάποτε το καλό. Και αυτό συμβαίνει. Σε αυτή... αφού χορτάσει από την μακαρία τέρψη και τρόπον τινά αποκοιμηθεί και αποχωρισθεί από τα άνω».*

Υπό του θεόφρονος Αγίου Βασιλείου το κακό διακρίνεται στο «ηθικό» ή αποκαλούμενο «φύσει κακό», το οποίο εξαρτάται από την προαίρεση και βούληση του ανθρώπου, όπως είναι π.χ. η αδικία, η αφροσύνη, ο φθόνος, ο φόνος, κ.ά., έχοντας ως πνευματική συνέπεια την αμαύρωση της ψυχής, η οποία καταρρυσάινεται από τα στίγματα της ψυχοφθόρου αμαρτίας, και στο «κατ' αίσθησιν κακό», όπως είναι ο σωματικός πόνος, η ασθένεια, η στέρηση των αναγκαίων της ζωής, κ.ά., τα οποία παραχωρεί ο Θεός προς διόρθωση των πεπτωκότων ανθρώπων, επειδή ακριβώς τα κακά αυτά ως σωματικές και ψυχικές δοκιμασίες του επιγείου ανθρωπίνου βίου έχουν παιδαγωγικό χαρακτήρα για την σωτηρία των ανθρώπων.

Περί της διακρίσεως αυτής ο της Εκκλησίας θεοφόρος Ιεράρχης Βασίλειος γράφει ότι: *«αρχή και ρίζα της αμαρτίας είναι η ελευθερία μας και το αυτεξούσιον... κακό λοιπόν είναι αφ' ενός μεν ως προς την δική μας αντίληψη, αφ' ετέρου δε ως προς την καθ' αυτό φύση. Το φυσικό λοιπόν κακό εξαρτάται από εμάς, δηλαδή η αδικία, η ασέλγεια, η αφροσύνη, η δειλία, οι φθόνοι, οι φόνοι, οι δηλητηριάσεις, οι ραδιουργίες και όσα κακά συγγενεύουν με αυτά, με το να καταμολύνουν την ψυχή, που έχει δημιουργηθεί σύμφωνα με την εικόνα του κτίστου μας και φυσικά αμαυρώνουν το κάλλος της. Επίσης κακό λέγομε ό,τι είναι για εμάς επίπονο και οδυνηρό στις αισθήσεις, δηλαδή την σωματική ασθένεια, τις σωματικές πληγές, την στέρηση των αναγκαίων, την αισχύνη, την χρηματική ζημία και την απώλεια των συγγενών μας».*

Επειδή δε πολλοί άνθρωποι σκεπτόμενοι ρηχά και με άκρως κοσμικά και υλιστικά κριτήρια αντιδρούν κατά του Θεού όταν βιώνουν ποικίλες δοκιμασίες στον επίγειο βίο τους, χαρακτηρίζοντας τον Θεό ως τιμωρό, εκδικητικό και αφιλόανθρωπο, έρχεται η γραφή του θεολόγου Πατρός Βασιλείου να διδάξει τον παιδαγωγικό χαρακτήρα των δοκιμασιών στη

ζωή των ανθρώπων διά των οποίων κάμπτεται ο εωσφορικός εγωϊσμός και η αλαζονεία του κενοδόξου και ματαιοδόξου ανθρωπίνου κοσμικού φρονήματος.

Ο Μέγας Βασίλειος θεολογεί νουθετώντας και νουθετεί θεολογώντας αναφερόμενος στις επίγειες δοκιμασίες των ανθρώπων υπό το πρίσμα της παιδαγωγικής προσεγγίσεως και ερμηνείας αυτών, γράφοντας ότι: *«Το καθένα από αυτά προκαλείται σ' εμάς από τον φρόνιμο και αγαθό Δεσπότη για το συμφέρον μας. Διότι με το να αφαιρεί τον πλούτο από αυτούς που τον χρησιμοποιούν κακώς, καταστρέφει έτσι το όργανο της αδικίας τους. Δίδει δε αρρώστια σε αυτούς, οι οποίοι είναι ωφελιμότεροι να έχουν δεμένα τα μέλη τους παρά να έχουν τις ορμές τους ανεμπόδιστες προς την αμαρτία. Οι θάνατοι δε επέρχονται, όταν συμπληρωθούν τα όρια της ζωής, που εξ αρχής για τον καθένα όρισε η δικαία κρίση του Θεού, ο οποίος από μακριά προβλέπει το συμφέρον για τον καθένα από εμάς. Πείνα, ξηρασίες, βροχές άφθονες, είναι κοινές πληγές που πλήττουν πόλεις και έθνη για να περιορίζουν την υπερβολή του κακού.*

Όπως λοιπόν ο ιατρός είναι ευεργέτης, είτε πόνους, είτε άλγη επιβάλλει στο σώμα (διότι μάχεται εναντίον της νόσου και όχι του αρρώστου), έτσι αγαθός είναι και ο Θεός, ο οποίος οικονομεί την σωτηρία στο σύνολο διά των μερικών κολάσεων.

Εσύ δε τον ιατρό που άλλα μεν κόπτει, άλλα δε καυτηριάζει και άλλα καθ' ολοκληρίαν αφαιρεί από το σώμα, δεν τον κατηγορείς για τίποτε, αλλά και χρήματα βεβαίως τον πληρώνεις και σωτήρα τον αποκαλείς, διότι σταματά την ασθένεια σε ολόκληρο το σώμα. Όταν όμως δεις πόλη να έχει σωριασθεί από σεισμό επάνω στους κατοίκους της ή πλοίο να έχει κατασυντριβεί άτανδρο στη θάλασσα, δεν διστάζεις να βλασφημείς εναντίον του αληθινού ιατρού και σωτήρος. Και όμως έπρεπε να κατανοήσουμε ότι, όταν οι άνθρωποι ασθενούν από ελαφρές ασθένειες και θεραπεύσιμες, δέχονται τις ωφέλειες των φροντίδων, όταν δε η ασθένεια αποδειχθεί ανωτέρα της θεραπείας, καθίσταται αναγκαία η απομάκρυνση του αχρηστευθέντος μέλους, ώστε να μη επεκταθεί η νόσος στα ευαίσθητα διά της συνεχούς προόδου. Όπως λοιπόν ο ιατρός δεν είναι αίτιος για την εγχείρηση ή για την καυτηρίαση, αλλά η αρρώστια, έτσι και οι εξαφανισμοί των πόλεων, οι οποίοι έχουν την αρχή τους, στα υπερβολικά αμαρτήματα, απαλλάσσουν τον Θεό από κάθε κατηγορία».

Ο δικαιοκρίτης Θεός μέσω των δοκιμασιών της ζωής αποβλέπει στον σωφρονισμό των ανθρώπων και στην μεταμόρφωση του έσω ταμείου της ψυχής τους. Οι δοκιμασίες λειτουργούν ως θεραπευτικά μέσα με τα οποία αναγεννάται ο άνθρωπος και ανίσταται εκ της πτώσεώς του. Περί πάντων τούτων ο θεόπνευστος Άγιος Βασίλειος ως άριστος παιδαγωγός διδάσκει ότι: *«ο φόβος οικοδομεί τους απλοϊκότερους. "Εγώ πληγώνω και εγώ θεραπεύω". Και τούτο είναι χρήσιμο να εννοείται από μόνο του. Διότι η μεν πληγή εμβάλλει τον φόβο, η δε θεραπεία προτρέπει προς την αγάπη... Εγώ θα θανατώσω με την αμαρτία και θα ζωοποιήσω με την δικαιοσύνη. Διότι όσο ο εξωτερικός άνθρωπος φθείρεται, τόσο ο εσωτερικός ανακαινουργείται. Λοιπόν δεν αποκτείνει άλλον και άλλον ζωοποιεί, αλλά τον ίδιο, με αυτά που τον σκοτώνει, τον ζωοποιεί και με αυτά που τον πληγώνει, τον θεραπεύει... Λοιπόν πληγώνεται μεν η σάρκα για να θεραπευθεί η ψυχή, θανατώνεται η αμαρτία για να ζήσει η δικαιοσύνη...*

Γι' αυτό οι αρρώστιες των πόλεων και των εθνών, οι ξηρασίες των αέρων και οι αμαρτίες της γης και οι ακόμη σκληρότερες περιστάσεις στη ζωή του καθενός περικόπτουν την αύξηση της κακίας. Ώστε όλα τα κακά αυτά που προέρχονται από τον Θεό, αφαιρούν την αιτία της δημιουργίας των πραγματικών κακών. Διότι και οι σωματικές κακώσεις και τα έξω από το σώμα δυσάρεστα, έχουν επινοηθεί προς αποχή από την αμαρτία. Ο Θεός λοιπόν καταστρέφει το κακό και το κακό δεν προέρχεται από τον Θεό. Διότι και ο ιατρός δεν εμβάλλει την

αρρώστια στο σώμα αλλά την αφαιρεί απ' αυτό. Οι αφανισμοί των πόλεων και οι σεισμοί και οι πλημμύρες και οι απώλειες των στρατευμάτων και τα ναύαγια και όλες οι πολυάνθρωπες καταστροφές, είτε από την γη, είτε από την θάλασσα, είτε από τον αέρα, είτε από την φωτιά, είτε από οποιανδήποτε αιτία προκαλούνται, γίνονται για τον σωφρονισμό αυτών που επιζούν. Διότι ο Θεός με δημόσιες μάστιγες σωφρονίζει την παλλαϊκή κακία».

Ο Θεός ως οικονόμος των ψυχών μέσω των δοκιμασιών ορισμένων προσώπων παραδειγματίζει και σωφρονίζει και τους υπολοίπους ανθρώπους προκειμένου το πάθημα του ενός ή του μέρους να αποβεί ωφέλιμο και στους άλλους. Έτσι, ο ουρανοφάντωρ Πατήρ Βασίλειος νουθετεί τους αντιδρώντες ανθρώπους, οι οποίοι τοποθετούν τον Θεό στο εδώλιο του κατηγορουμένου, αναφέροντας τα εξής: *«τώρα λοιπόν αφού γνωρίζεις ότι αυτά είναι τα είδη του κακού που προέρχονται από τον Θεό και τα έχεις ξεχωρίσει εντός σου, και αφού γνωρίζεις καλά αφ' ενός μεν τι είναι το πραγματικώς κακόν, ότι είναι η αμαρτία, της οποίας το τέλος είναι η καταστροφή, αφ' ετέρου δε αυτό που φαίνεται μεν κακό εξ αιτίας του αισθήματος του πόνου, ποια δύναμη αγαθού έχει, όπως οι κακώσεις που επιβάλλονται για να αποτραπεί η αμαρτία, των οποίων οι καρποί είναι η αιώνια σωτηρία των ψυχών, να παύσεις να διαμαρτύρεσαι με τις οικονομίες (φροντίδες) του Θεού».*

Ο των ανθρώπων παιδαγωγός Άγιος Βασίλειος για να καταστήσει περισσότερο καταληπτή την διδασκαλία του φέρει ως παράδειγμα το πρόσωπο του ελευθέρου και αυτεξουσίου πρωτοπλάστου Αδάμ, ο οποίος λόγω της προαιρέσεως και βουλήσεώς του, της επιλογής και εκλογής του, μετέστη από την οντολογική (υπαρξιακή) κατάσταση της κοινωνίας του με τον Δημιουργό Θεό στην οντολογική κατάσταση της φθοράς και του θανάτου. Με αριστοτεχνική διατύπωση ο της Εκκλησίας φωστήρ Βασίλειος διδάσκει εν προκειμένω τα εξής: *«Ο Αδάμ υπήρξε κάποτε επάνω, όχι τοπικώς αλλά κατά το φρόνημα. Τότε, μόλις εψυχώθη και εκύτταξε στον ουρανό, έγινε όλος χαρά με αυτά που έβλεπε. Αγαπούσε τον ευεργέτη που του είχε χαρίσει την απόλαυση της αιωνίου ζωής, τον είχε αναπαύσει με τις τέρψεις του παραδείσου, του είχε δώσει εξουσία ομοία με των αγγέλων και τον είχε κάμει ομοδίαιτο με τους αρχαγγέλους και ακροατή της φωνής του Θεού. Ενώ προστατεύετο από τον Θεό με όλα αυτά και απελάμβανε τα αγαθά του, πολύ γρήγορα, αφού εχορτάσθη από όλα και τρόπον τινα αυθαδίασε από τον κόρο, επροτίμησε αντί της νοητής ομορφιάς αυτό που εφάνη τερπνό στα σαρκικά μάτια, και αντί των πνευματικών απολαύσεων εθεώρησε πολυτιμότερο το γέμισμα της κοιλίας. Και αμέσως ευρέθη έξω από τον Παράδεισο, έξω από την μακαρία εκείνη διαβίωση...».*

Ιδιαίτερη αναφορά μετ' εμφάσεως και επιτάσεως κάνει ο θεοφόρος Βασίλειος στην ύπαρξη του θανάτου ως οντολογικής καταστάσεως, που δεν υπήρξε δημιούργημα του Θεού αλλά αποτέλεσμα της αυτεξουσίου βουλήσεως και προαιρέσεως του ελευθέρου πρωτοπλάστου Αδάμ περί του οποίου επισημαίνει τα εξής: *«Δεν έγινε από ανάγκη κακός, αλλά λόγω απερισκεψίας. Γι' αυτό και αμάρτησε (αστόχησε) εξ αιτίας κακής επιλογής και απέθανε εξαιτίας της αμαρτίας. Διότι «το τίμημα της αμαρτίας είναι ο θάνατος. Διότι ο Θεός είναι ζωή. Ο θάνατος είναι στέρηση της ζωής. Ώστε ο Αδάμ προκάλεσε τον θάνατο με την απομάκρυνση από τον Θεό... Έτσι δεν είναι ο Θεός αυτός ο οποίος δημιούργησε τον θάνατο, αλλά εμείς τον επροκαλέσαμε στους εαυτούς μας με την κακή θέληση (αυτεξούσια βούληση)».*

Στο ερώτημα των ανθρώπων γιατί ο δημιουργός Θεός δεν δημιούργησε εξ αρχής αναμάρτητο τον άνθρωπο, ο θεόπνευστος Πατήρ της Εκκλησίας Βασίλειος υπογραμμίζει το αυτονόητο, ότι δηλαδή ο Θεός ως πηγή της απολύτου ελευθερίας έπλασε ελευθέρως και αβιάστως τον άνθρωπο ως ελεύθερο και αυτεξούσιο έλλογο ον, οπότε σεβόμενος την

ελευθέρα βούληση του ιδίου πλάσματός του δεν παρεμβαίνει για να καταλύσει το αυτεξούσιο αυτού. Αναφέρει δε χαρακτηριστικά: «Αλλά διότι δεν έχουμε στη φύση μας την αναμαρτησία λέγει, ώστε, και όταν ακόμη θέλουμε, να μην υπάρχει σε εμάς η αμαρτία;

Διότι και εσύ τους δούλους δεν τους θεωρείς φίλους, όταν τους κρατάς δεσμίους, αλλ' όταν τους δεις εκουσίως να εκτελούν τα καθήκοντα προς εσένα. Και στον Θεό λοιπόν δεν αρέσει ό,τι γίνεται εξ ανάγκης, αλλ' αυτό που επιτυγχάνεται διά της αρετής.

Η δε αρετή επιτυγχάνεται με την ελευθέρα βούληση και όχι με την αναγκαιότητα. Η ελευθέρα βούληση έχει εξαρτηθεί από τα «εφ' ημίν». Το «εφ' ημίν» όμως είναι το αυτεξούσιο. Αυτός λοιπόν ο οποίος κατηγορεί τον ποιητή, διότι δεν μας έκαμε εκ φύσεως αναμάρτητους, δεν προτιμά τίποτα άλλο παρά την άλογη φύση από την λογική, και αυτή που δεν κινείται και δεν έχει ορμή από την προαιρετική και έμπρακτη».

Κατακλείει δε την πνευματική θεολογική διδαχή του προς τους ανθρώπους με νουθετήριο και παιδαγωγικό πατρικό λόγο ως αληθής Πατήρ και Επίσκοπος της Εκκλησίας λέγων: «Αυτά αν και παρεκβατικώς, αλλά κατ' ανάγκην τα είπαμε, προκειμένου, αφού καταβαραθρωθείς σε διαλογισμούς, να μην υπομείνεις κοντά στην στέρηση των αξιόλογων και την στέρηση του Θεού. Ας σταματήσουμε λοιπόν να διορθώνουμε τον σοφό. Ας σταματήσουμε να επιζητούμε κάτι καλύτερο από αυτά που αυτός εδημιούργησε. Διότι, εάν μας διαφεύγουν τα αίτια των επί μέρους σχεδίων, τουλάχιστον ας ενυπάρχει στις ψυχές μας ένα βέβαιο δόγμα, εκείνο, ότι δηλαδή κανένα κακό δεν γίνεται από το αγαθό».